

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ-ЕКОНОМІСТІВ XVI-XX СТ.

ЗАРОЖДЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ В ТРУДАХ УЧЕНИХ-ЭКОНОМИСТОВ XVI-XX СТ.

THE BIRTH AND DEVELOPMENT OF THE THEORY COST EFFICIENCY IN THE WORK OF ECONOMISTS XVI-XX CENTURY.

Проведено дослідження розвитку та формування теорії ефективності у працях зарубіжних економістів XVI-XX ст. Проаналізований внесок науковців у становлення теорії ефективності. Визначені фактори, які впливають на економічну ефективність.

***Ключові слова:** теорія ефективності, продуктивність, результативність, фактори, що впливають на економічну ефективність.*

АННОТАЦИЯ

Проведено исследование развития и формирования теории эффективности в трудах зарубежных экономистов XVI-XX ст. Проанализирован вклад ученых в становление теории эффективности. Определены факторы, которые влияют на экономическую эффективность.

***Ключевые слова:** теория эффективности, продуктивность, результативность, факторы, влияющие на экономическую эффективность*

SUMMARY

Research of development and forming of theory of efficiency is conducted in labours of foreign economists of XVI-XX of item. The analysed payment of research workers is in becoming of theory of efficiency. Certain factors which influence on economic efficiency.

***Key words:** theory of efficiency, productivity, effectiveness factors which influence on economic efficiency.*

ВСТУП

Ефективність – складна економічна категорія, вивчення якої дає змогу з'ясувати можливість найбільш раціонального використання обмежених ресурсів з метою досягнення максимальних результатів виробництва. Необхідне встановлення

певної рівноваги між реальними можливостями для виробництва благ і безмежними потребами людей в цих благах.

Вирішити це складне завдання можна лише в умовах такої системи господарювання, при якій підприємці реально були б зацікавлені в ефективному використанні обмежених ресурсів, випуску тільки тих благ, які користуються попитом споживачів.

Поняття економічної ефективності використовується при організації виробництва, розподілі, обміні й споживанні матеріальних цінностей, у методах господарювання й управління, а також у взаємопов'язаних з економікою науках, таких як: математика, соціологія, статистика, економічна географія та інші.

Сучасному трактуванню категорії ефективність передував тривалий процес філософських міркувань над тим, як виготовити суспільно-необхідні блага з найменшими витратами.

Ефективність як економічна категорія була предметом дослідження багатьох зарубіжних економістів, серед яких: А. Сміт, В. Петті, Т. Мен, В. Парето, Г. Емерсон, П. Друкер, Е. Долан, Д. Кліланд, М. Мароші, М. Мескон, Д. Сінк. На сучасному етапі розвитку теорії ефективності даному питанню приділяють увагу і вітчизняні вчені: Н.С. Барабаш, П.С. Березівський, А.Г. Гончарук, А.В. Дейнеко, В.В. Прядко, К.С. Салига, А.Н. Тищенко та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є: дослідження розвитку теорії ефективності та внесок вчених-економістів в процес її становлення.

Для досягнення даної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- вивчити історію економічної думки щодо категорії ефективність;
- з'ясувати бачення проблеми ефективності на різних етапах розвитку суспільства;
- проаналізувати фактори, які впливають на економічну ефективність.

В роботі використані методи: порівняння, аналізу та групування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вважається, що початково поняття «ефективність» з'явилося в економічній літературі, а вже пізніше знайшло своє відображення в інших галузях науки. Адже, саме з економічної точки зору, природною є проблема, яка завжди повставала перед людством - досягнути бажаного результату з найменшими витратами.

Одним з перших хто зацікавився проблемою ефективності, на рівні державного управління, був Томас Мен (1571—1641). У своєму трактаті «Багатство Англії в зовнішній торгівлі» Т. Мен, як теоретик ідей меркантилізму, заклав основи концепції прибуткової зовнішньої торгівлі: «...я приймаю, як установлене, і жодна розумна людина не стане цього заперечувати, що ми не маємо інших можливостей розбагатіти, як тільки за допомогою зовнішньої торгівлі. А як одержати ці гроші за допомогою нашої зовнішньої торгівлі, я вже довів: це досягається тим, що вивіз наших товарів повинен перевищувати вартість увезених нами для власного

споживання іноземних товарів» [1]. У цьому висловлюванні простежуються передумови формування поняття прибутковості, що визначається як співвідношення між результатами й витратами.

Мен висловлюється проти заборони вивезення грошей, тому що, на його думку, гроші приносять багатство тільки перебуваючи в обороті. Він стверджує, що гроші в обігу можна порівняти із пшеничним зерном. Тільки посіяне зерно дає новий урожай, збільшуючи свою кількість. Спроби утримати у країні якомога більше золота та срібла за допомогою державних заходів обмежують право купця розпоряджатися своїми грошима і завдають тільки шкоди. З погляду Мена, єдиним розумним засобом збільшення кількості грошей у країні є сприятливий торговий баланс [1].

Цей учений розкриває необхідність створення системи економічної регламентації, що припускає розвиток зовнішньої торгівлі та господарської діяльності взагалі, що забезпечувало б державі більший активний баланс. Але самі меркантилісти бачили й негативні сторони тривалого перевищення експорту над імпортом. Приплив надлишкових коштів у країну неминуче призводить до підвищення внутрішніх цін. Тому в сучасних умовах при аналізі ефективності зовнішньоекономічних відносин виникає необхідність враховувати всю сукупність зовнішніх зв'язків, включаючи обмін товарів, послуг, праці, капіталу.

Адам Сміт (1723—1790), як представник класичної школи, не розкривав «ефективність» як самостійне економічне поняття. Він вживав такий термін як продуктивність у значенні результативності і використовував його для оцінки урядових або приватних цілей залежно від того, сприяли вони пожвавленню економічного життя чи ні.

У роботі «Дослідження про природу й причини багатства народів» А. Сміт відзначав, що істинний творець багатства - не праця хлібороба й не зовнішня торгівля. Багатство являє собою продукт сукупної праці всіх - фермерів, ремісників, моряків, торговців, багатство складається із придбаних корисних товарів всіх членів суспільства. Багатство розглядається як результативний показник діяльності представників всіх видів праці й професії - чим цей показник вищий, тим вищий ефект від цієї діяльності, тим більше багатства [2].

Класичними по праву вважаються відкриті А. Смітом закони розподілу праці й зростання її продуктивності: «...поділ праці в будь-якому ремеслі, в яких би розмірах воно не було уведено, викликає відповідне збільшення продуктивності праці» [2]. Очевидно, що праця, як фактор виробництва, внаслідок підвищення його продуктивності, впливає на результат за допомогою збільшення обсягу виробленої продукції й тим самим сприяє підвищенню ефективності не тільки на одному підприємстві, але й в усьому суспільстві. На теоретичних дослідженнях цього автора значною мірою ґрунтуються сучасні концепції про товар і його властивості, продуктивність праці та інші.

Деяко пізніше, в кінці ХІХ на початку ХХ століття, до економічного змісту поняття «ефективність» додаються інші аспекти її різноманітних проявів. Цьому сприяє машинне виробництво, що розширюється. Воно змінило область завдань, функцій і сфери відповідальності керівництва підприємств. Поняття «ефективність»

стало формуватися в процесі вивчення ефективного використання робочої сили й техніки в промисловому виробництві.

Гаррінгтон Емерсон (1853-1931) був сином американського священика, який вірив у протестантські ідеї економічного використання ресурсів. Втрати та неефективність були тим злом, яке, на думку Емерсона, пронизало всю американську індустріальну систему того часу.

У 1908 р. Г. Емерсон написав книгу «Ефективність як основа виробничої діяльності і заробітної плати», де вперше були викладені наукові погляди на ефективність праці з управлінського погляду. Ним було запропоновано два способи вирішення неефективності [3]:

1) розробка методів, що дали б змогу працівникам досягти максимальних результатів;

2) здійснення ретельного аналізу всіх елементів праці й навчання працівників ефективним способам використання праці.

Дещо пізніше, в 1912 році, вийшла книга Г. Емерсона під назвою «Дванадцять принципів продуктивності» в якій відзначалося, що «самий вищий керівник не може вимагати безглуздої покори навіть від учня-чорнороба. Обоє вони створили машину і обоє зобов'язані служити їй тому, що якщо не буде уваги до неї, якщо не будуть задоволені всі її потреби, то вона відмовиться працювати продуктивно, а то й зовсім зупиниться» [4]. Віддача від використання засобів праці як один із принципів продуктивності в Г. Емерсона виступає умовою підвищення результативності виробництва. Як фактор ефективної роботи висувається вміння керувати й управляти машинним виробництвом.

В передмові Емерсон підкреслює основну тезу: «Не праця, не капітал і не земля створювали і створюють сьогодні сучасне багатство. Ідеї – ось що створює багатство. І все, що треба сьогодні – це ідеї, які більш раціонально створюють природні умови, а також зменшення і праці, капіталу і землі на виробництво одиниці продукції. Ідеї були домінуючою силою, і вони повинні бути зосереджені на зменшення втрат при створенні більш ефективної індустріальної системи. Емерсон відчував, що «головною хворобою промисловості є дефектна організація».

Викладаючи свою позицію з приводу раціональної організації ведення господарської діяльності, Г. Емерсон розкриває питання про ефективність виробництва в широкому масштабі. Ефективність означає максимально вигідне співвідношення між сукупними витратами і економічними вигодами. «Істинна продуктивність завжди дає максимальні результати при мінімальних зусиллях, напруження, навпаки, дає значні результати тільки при надзвичайних зусиллях. Напруження і продуктивність – це не лише не одне й теж, але речі прямо протилежні. Працювати напружено – значить прикладати до справи максимальні зусилля. Працювати продуктивно - значить прикладати до справи зусилля мінімальні [4]».

Показовим є його приклад раціональної організації на японських підприємствах, коли японці за протязі одного покоління фактично створили могутню державу. Створивши такий тип організації, що дав можливість для високої продуктивності, японська промисловість одержала небувалий зліт у своєму розвитку: «Не особливі властивості тіла, крові й мозку роблять японців

небезпечними суперниками американських промисловців, не гроші, тому що японці бідні, не устаткування, тому що воно в японців убоге, не природні багатства, тому що їх у Японії майже немає, японська промисловість стала для нас небезпечним конкурентом тільки тому, що ми ще не доросли до того типу організації, що дає можливість для високої продуктивності...». Тобто раціональна організація стимулює високу продуктивність і тим самим виступає фактором підвищення ефективності виробництва.

Г. Емерсон, фактично вперше при обґрунтуванні раціональних принципів ефективного виробництва, почав використовувати методи системного підходу. Пізніше вони стали застосовуватись в політико-економічних і науково-технічних розробках. На думку науковця в якості глобальної мети виступає висока продуктивність, яка може бути оцінена кількісно введеними мірами ефективності виробництва, а в якості складної системи показниками ефективності роботи – тип організації промислового виробництва як фактора ефективності виробництва.

Фундаментальні положення класичної школи згодом були розвинуті новими методами вивчення питань ефективності виробництва А.Маршаллом, Дж. Б. Кларком, В.Парето та іншими представниками неокласичної школи.

Італійський економіст Вільфредо Парето (1848-1923), якому належить теорія економічного оптимуму, задався метою пошуку оптимальних рішень в інтересах найбільшої ефективності економічної діяльності.

Він зробив спробу вирішення завдання оптимального розподілу економічних ресурсів і вироблених благ, при цьому як критерій була прийнята наступна умова: за певних умов ніхто не може поліпшити своє положення, не погіршуючи при цьому положення кого-небудь іншого. В «Підручнику політичної економії» (1906) В.Парето стверджував: «Проблема росту добробуту бідних класів скоріше проблема виробництва й збереження багатства, ніж розподілу. Найбільш вірні засоби поліпшення положення бідних класів - зробити так, щоб багатство росло швидше населення» [5]. Зростання виробництва розглядається ним як визначальний фактор підвищення добробуту населення в порівнянні з розподілом багатства. В.Парето не розкриває за рахунок чого здійснити ріст виробництва, але позначає два шляхи у вирішенні соціальної проблеми суспільства:

- збільшення обсягу виробництва;
- правильний розподіл багатства.

Визначення шляхів свідчить про досить високий рівень системності розроблюваного ним підходу. Дійсно, підвищення ефективності виробничої діяльності, що є одним з найважливіших завдань для будь-якої економічної системи, навряд чи варто розглядати як деяку абстрактну самоціль у відриві від основної мети - підвищення добробуту життя членів суспільства.

Одним із досягнень В. Парето вважається формулювання поняття суспільної максимальної корисності, відомої як «оптимум Парето» [3].

«Оптимум Парето» — такий рівноважний стан, за якого ніякий перерозподіл ресурсів чи продуктів не може поліпшити становище одного раціонального суб'єкта, не погіршивши тим самим становище іншого... Відтак рух до оптимуму пов'язаний з таким переміщенням ресурсів, яке підвищує добробут хоча б однієї особи, не погіршуючи при цьому становища інших. За умов досягнення економікою оптимуму

Парето подальше покращання її найважливіших параметрів можливе лише на шляху глибоких структурних зрушень».

Парето, будучи математиком, прийшов до висновку, що мільйони рівнянь не допоможуть розрахувати всю багатогранність економічних взаємозв'язків і відносин. Численні змінні занадто рухливі і мінливі. Що ж стосується окремо взятої «економічної особи», то не варто думати, наче б то його смаки і бажання постійно варіюються; вони відносно стабільні. Потреби обмежені розмірами ресурсів і факторів, що використовуються для виробництва [6].

Ефективність за Парето можна спостерігати на рис. 1, з якого видно, що всі точки, розташовані у фігурі OMN , характеризують неефективний розподіл ресурсів. Рух (наприклад, від точки I) у бік кривої означає поліпшення за Парето (у межах фігури LIP). Будь-яка точка (наприклад, A чи B), що розміщена на кривій MN (крива споживчих можливостей), ефективна за Парето. Рух за кривою MN означає поліпшення становища (наприклад, з ресурсами чи витратами) одного споживача при погіршенні становища інших.

Висновки Парето охоплюють такі положення:

- критерієм оптимальності служить не сумарна максимізація, а максимум користі для кожної окремої людини відповідно до наявних ресурсів і економічних можливостей;
- забезпечення економічної рівноваги — необхідна умова досягнення оптимуму. Оптимум означає, що досягнутий результат, відхилення від якого є причиною збільшення вигоди для одних і зменшення її для других. Розподіл ресурсів у суспільстві стає оптимальним за умови, якщо будь-яка зміна цього варіанта погіршує становище хоча б одного учасника економічної системи;
- збільшення виробництва одного блага, яке не спричиняє зниження виробництва будь-якого іншого блага, прийнято називати оптимумом Парето.

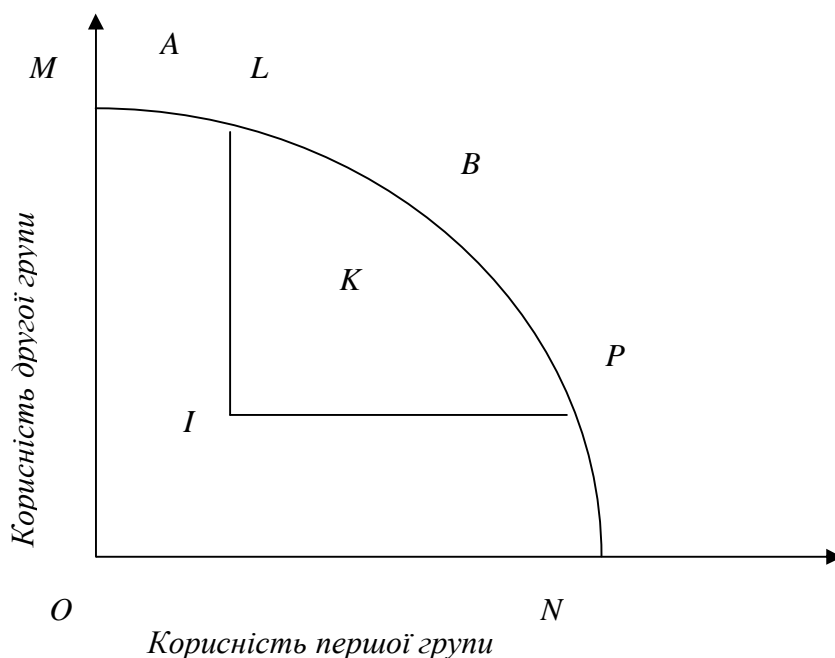

Рис. 1. Ефективність за Парето

"Ефективність за Парето" та запропонований вченим метод зіставлення споживчих переваг стали надбанням скарбниці економічної думки, отримавши продовження у подальших дослідженнях критеріїв та обмежень ефективності, теорії споживчого вибору та проблем оптимізації.

Практична значимість «ефективності по Парето» полягає в тому, що нею обґрунтовані критерії і обмеження, які сприяють подальшому розвитку проблеми ефективності, теорії споживчого попиту та оптимізації на різних рівнях [6].

Загальні положення про внесок вчених у розвиток теорії ефективності наведено в табл. 1.

Таблиця 1.

Теоретичні підходи щодо розвитку теорії економічної ефективності

Автор	Наукова праця	Основні фактори, що впливають на ефективність
Т. Мен	«Багатство Англії в зовнішній торгівлі»	Розглядає фактори ефективної зовнішньої торгівлі. Прибутковість є основним критерієм процесу обміну.
А. Сміт	«Дослідження про природу й причини багатства народів»	Розглядає продуктивність праці та взаємозв'язок основних факторів виробництва. Ефективність розглядається через продуктивність в значенні результативність.
Г. Емерсон	«Ефективність як основа виробничої діяльності і заробітної плати», «Дванадцять принципів продуктивності»	Раціональна організація ведення господарської діяльності підприємства виступає як визначний фактор ефективності. Ефективність розглядається в широкому сенсі: в якості основного критерію виступає висока продуктивність.
В. Парето	«Підручник політичної економії»	Вирішення оптимального розподілу економічних ресурсів і вироблених благ. Розподіл ресурсів стає оптимальним, якщо будь-яка зміна веде до погіршення стану іншого учасника економічної системи.

ВИСНОВОК

Результати досліджень учених економістів різних поколінь свідчать про еволюцію поглядів на категорію ефективність та фактори ефективного виробництва. Дослідники ефективності розглядають її виключно з позицій свого часу та особливостей розвитку суспільства на даний період. Водночас видно, що уявлення про ефективність відрізняються багатфакторністю та системністю підходів при його формуванні.

Дослідження економічної ефективності започатковане в XVI ст., мало тривалий еволюційний розвиток, і в наш час сформувалось в складну, багатогранну, економічну категорію, завжди цікаву для науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Корнійчук Л.Я.*, Татаренко Н.О., Поручник А.М., Ткаченко О. В., Кириллова Г. Ю. Історія економічних учень: Підруч. / Київський національний економічний ун-т. — К. : КНЕУ, 1999. — 562с.
2. *Смит* Адам. Исследование о природе и причинах богатства народов / В.С. Афанасьев (пер. с англ.). — М.: Эксмо, 2007. — 957с.
3. *Герасимова С.В.* Управління інвестиційною діяльністю акціонерних товариств. – К.: Знання, 2006.
4. *Эмерсон* Гаррингтон. Двенадцать принципов производительности. — М.: Бизнес-информ, 1997. — 198с.
5. *Блауг* Марк. Экономическая мысль в ретроспективе / Академия народного хозяйства при Правительстве РФ. — 4. изд. — М.: Дело ЛТД, 1994. — 687с.
6. *Бертенев С.А.* Экономические теории и школы. Курс лекций. М.: БЕК, 1996. — 352с.